ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

ISSN [2663-0265](#) (print) ISSN [2663-0273](#) (online)

Journal home page: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP>

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Руслан Миколайович Станіславів

Аспірант кафедри філософії,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
Фонтанська дорога, 23, Одеса, 65000, Україна
E-mail: ruslanstanislaviv@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2480-9985>

Ruslan Mykolaiovych Stanislaviv

PHD student,
National University Odesa Law Academy,
Fontanskaya Doroga, 23,
Odesa, 65000, Ukraine

УДК 17 + 122

ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Received 29 September 2020; revised 28 October 2020; accepted 18 November 2020

DOI: 10.15421/352032

Анотація

Проведено комплексний герменевтичний аналіз феномену справедливості, як соціокультурного явища, що носить міждисциплінарний і історично-структурований характер.

Ключові слова: справедливість, діке, право, суспільство, держава.

Hermeneutic analysis of the justice phenomenon

Abstract

A comprehensive hermeneutic analysis of the phenomenon of justice as a socio-cultural phenomenon that is interdisciplinary and historically structured.

The idea of justice occupies centre stage both in ethics, and in legal and political philosophy. It apply to individual actions, to laws, and to public policies, and we think in each case that if they are unjust this is a strong, maybe even conclusive, reason to reject them. Justice is usually said to exist when a person receives that to which he or she is entitled, namely, exactly those benefits and burdens that are due the individual because of his or her particular characteristics and circumstances. If someone states that a certain person or act is good or moral or virtuous, he or she does not necessarily mean that that person or act is just.

Classically, justice was counted as one of the four cardinal virtues (and sometimes as the most important of the four), in modern times John Rawls famously described it as «the first virtue of social institutions» There is debate which of these realms of practical philosophy has first claim on justice: is it first and foremost a property of the law, for example, and only derivatively a property of individuals and other institutions. But it is probably more enlightening to accept that the idea has over time sunk deep roots in each of these domains, and to try to make sense of such a wide-ranging concept by identifying elements that are present whenever justice is invoked, but also examining the different forms it takes in various practical contexts. This article aims to provide a general map of the ways in which justice has been understood by philosophers, past and present.

At first examine some major conceptual contrasts: between conservative and ideal justice, between corrective and distributive justice, between procedural and substantive justice, and between comparative and non-comparative justice. There is a question whether non-human animals can be subjects of justice, whether justice applies only between people who already stand in a particular kind of relationship to one another, and whether individual people continue to have duties of justice once justice-based institutions have been created. Then examine three overarching theories that might serve to unify the different forms of justice: utilitarianism, contractarianism, and egalitarianis.

Key words: Justice, dike, law, society, state.

Герменевтический анализ феномена справедливости

Аннотация

Проведен комплексный герменевтический анализ феномену справедливости, как социокультурного явления, носящего междисциплинарный и исторически структурированный характер.

Ключевые слова: справедливость, ди́ке, право, общество, государство.

Постановка проблеми.

Проблема справедливості є однією із найбільш важливих в сучасному світі, оскільки за допомогою неї можна прослідкувати складні процеси соціальних та цивілізаційних взаємозв'язків як в минулому так і зараз. З нею, так чи інакше, пов'язані уявлення людей про належне, їх одвічне прагнення до гармонії і досконалості суспільних взаємовідносин. Вивчення проблем справедливості дає можливість глибше осягнути сенс пережитої сучасним людством епохи.

Люди у всі історичні часи хотіли справедливості. Коли в тій чи іншій державі наступали важкі для життя періоди, її населення згадувало про «золотий вік», коли ніби-то в суспільстві панували мир та справедливість. Практично у всіх національних культурах існують міфи про такі духовно і морально благодатні часи. Із покоління в покоління люди шляхом історії передають оповіді та легенди про добрих правителів та про їх справедливі справи.

Аналіз досліджень та публікацій.

Проблематика феномену справедливості глибоко досліджується в працях Ж.-Л. Берже, Р. Дворкіна, Е. Левінаса, Д. Ллойда, Р. Нозіка, О. О'Нейл, Т. Оноре, Г.Радбруха, П. Рікера, Дж. Ролза, М. Сендела, Л. Л. Фуллера, Ф. А. фон Хайєка, Х. Л. А. Харта, О. Хьюффе, Р. Циппеліуса.

Важливі наукові положення, на яких ґрунтується сучасне розуміння категорії справедливості, розроблені у працях О. О. Бандури, М. Г. Братасюк, Є. В. Бурлая, М. І. Козюбри, А. М. Колодія, О. М. Костенка, М. В. Костицького, Л. В. Кравченко, В. І. Кузнецова, В. В. Ладиченка, С. І. Максимова, О. О. Мережка, Ю. М. Оборотова, В. С. Пазенка, М. І. Панова, О. В. Петришина, С. П. Погребняка, М. В. Поповича, П. М. Рабіновича..

Мета статті: комплексний аналіз досягнень гуманітарних наук, результатів філософських досліджень, що стосуються питання справедливості, а також дослідження особливостей герменевтичного аналізу феномену справедливості.

Виклад основного матеріалу.

Можна з впевненістю стверджувати, що

спочатку справедливість являла собою примітивне зрівняння. Це можна розуміти, як можливість вільно отримувати певні матеріальні блага, які були надбанням всього первіснообщинного соціуму.

Свідомість первісної людини в архаїчній формі використовувала для оцінки поведінки категорії добра та зла, ще не виділяючи принцип справедливої відплати за наслідки тих чи інших діянь. Можна припустити, що в давнину в якості одного із критеріїв добра і зла використовувалося поняття рівності, не усвідомлюючи його в належній мірі [Бербешкіна 1983].

В ході розвитку первіснообщинних колективів в них почали складатися неписані закони, так звані норми-звичаї. В умовах древнього суспільства існувала певна система дій, що осуджувались (табу), вчинення яких вело до застосування суворих мір з боку общини до винного. Індивід майже ніколи не прирівнював себе до колективу, так як вважалося, що недотримання заборон ким небусть із племені загрожувало лихом усій цій спільноті людей.

Поступово складались такі колективні способи реакції на «образу», як закон таліону, кровна помста винному та його родичам, пізніше – викуп на користь потерпілого чи общини. Справедливість розглядалась, як необхідність виконання освячених досвідом предків, довго триваючих обрядів та звичаїв.

Дослідники зазначають, що справедливість починає фіксуватись суспільною свідомістю із розвитком ієрархії в первинних людських колективах. Вона проявлялась як первинна реакція міфологічної свідомості на нерівність в розподіленні життєвих благ, нерівність у свою чергу виникає у зв'язку розвитком ієрархії в первіснообщинному суспільстві, а саме поділом його на певні соціальні групи.

Значне місце займали міфи і оповіді древніх культур. В різноманітних древньоєгипетських міфах справедливість уособлює собою низку божеств. Наприклад в древньоєгипетській міфології бог Осіріс представляється владиною справедливості, син Осіріса, Гор являє собою початок добра та справедливості.

Поняття справедливості зазвичай пов'я-

зують із давньогрецьким словом «діке». Воно входить в обіг в епоху Гомера і вживається в значенні звичаю, права, норми. В поемі «Іліада» слово справедливність вживається, як синонім належного. Із праць Гомера можна зробити висновок, що Зевс у морально-правовій площині виступає як верховний заступник загальної справедливості (діке), суворо карає тих, хто чинить насильство і несправедливо судить. Одночасно вона служить критерієм розрізнення морального і аморального.

В часи Гесіода із виникненням писаних законів поняття «діке» стає більш визначеним, воно починає фіксувати відмінність між сущим та належним.

Гесіод розвиває думку Гомера про божественне походження справедливості, так, в творі Гесіода «Теогонія», від шлюбу Зевса і Феміди народжуються дві дочки-богині: Діке і Евномія. Діке уособлює собою справедливність, що носить природно-божественний характер і карає неправду. Евномія означає під собою божественне походження закону і його неухильне дотримання, тобто можна говорити, що Евномія носила характер правопорядку в античному світі. Також підкреслювалась особлива значимість справедливості в житті людини. Наочно ідеал справедливості був втілений в образі богині справедливості і правосуддя Феміди [Найдыш 2006].

Демокріт, ще до виникнення класичної грецької філософії, стверджував, що «Тільки ті люб'язні богам, яким не нависла несправедливість». Сама ж справедливність, на думку філософа, є слідування природі. Тобто, в філософії Демокріта на перший план висувається об'єктивна природа справедливості, яка полягає не в мінливих, відносних поглядах людей, а в виразі об'єктивних, природних обставин. Демокріт відстоює ідею існування стійких цінностей, до числа яких відносить і справедливність. При цьому він підкреслює активний, діяльний характер справедливих норм. Так, справедливність є виконанням обов'язку.

Із виникненням класичної школи грецької філософії, ідея справедливості займає інший ракурс. Заснування, або по-суті період із яким традиційно пов'язують появу класичної грецької філософії, починається з імені Сократа.

Питання, що стосується справедливості, тісно обговорювалось Сократом із його послідовниками. Сократ надавав пріоритет зв'язку між чеснотою і мудрістю, звеличуючи красу розуму, сенсу, свідомості, захищаючи ідею доцільності. Справедливість, як і кожна чеснота є мудрістю.

Для Сократа етичне, правове і політичне у справедливості нероздільне. Належне в справах людських засновано на «геометричній рівності». Особливе значення він приділяє моральній чесноті як неодмінному надбанню особистості. Тут важливого було б відмітити факт того, що за Сократом справедливність є поняттям багатограним і його не можна приписувати тій чи іншій сфері соціального життя, а саме говорити про етичну, правову чи політичну справедливність. Дане твердження носить доволі таки раціональний характер, адже справедливність може по-різному себе проявляти в тій чи іншій сфері життєдіяльності, проте не будучи частиною однієї із цих сфер.

Додатково хотілось б зазначити про те, що як відомо особисто Сократ не залишив за собою його ідей в письмову вигляді, низка його поглядів була передана двома його відданими послідовниками Платоном та Ксенофонтом, що дає підставу говорити про неточне, або в певній мірі піддане суб'єктивному аналізу трактуванні його слів.

Можна вважати, що першим етапом формування соціально-філософської концепції справедливості є твори Платона і Аристотеля.

Платон, як учень Сократа відзначав, що його праця «Держава» написано заради дослідження змісту того, що є справедливність. Головна думка Платона - «справедливість - добра новина, несправедливість - найбільше зло, яке тільки може в собі містити душа». Так, один з героїв трактату, Фрасімах, питаючи Сократа про те, що таке справедливність, попереджає, щоб той не називав справедливим «належне або ... корисне, або доцільне, або прибуткове, або придатне», оскільки це само собою зрозуміло. Сократ же відповідає, що «справедливість - предмет дорожче всякого золота», так як «мова йде не про дрібниці, а про те, яким чином треба жити» всім людям з різними, часом протилежними інтересами,

потребами і здібностями в єдиному суспільстві. На думку учня Сократа, кожна людина і кожна річ мають своє місце та функцію, встановлену вселенським законом.

Давньогрецький філософ зробив справедливість майже синонімом права. В праці «Держава» він в першу чергу розмірковує про виконання обов'язків в прямому сенсі. Справедливість при цьому є не тільки особистою, але і державною чеснотою. Із цього можна зробити припущення, на підставі якого Платон в своїх працях хотів донести ідею «формального закріплення» справедливості, адже тоді держава, а в той час поліс, зможе вчиняти справедливо по відношенню до кожного жителя полісу із врахуванням протилежних інтересів та особистісних потреб.

Аристотель у своїй «Етиці» та «Політиці» розглядає проблему справедливості в різних ракурсах. Центральним поняттям, що характеризує справедливість, для Аристотеля виступає «сумірність» як принцип організації розумної рівноваги. Те, що є сумірним, те є й справедливим. Аристотель говорив, що справедливість виражає не якусь одну чесноту, а охоплює всі чесноти одночасно. Це в першу чергу важливо для розуміння того факту, що сутність справедливості не можна вмістити в тій чи іншій сфері життєдіяльності, Аристотель по-суті вивів формулу, по якій справедливість носить всеосяжний характер «досконалої, абсолютної чесноти».

Вперше, саме в працях Аристотеля було здійснено розподіл справедливості на два види : зрівняльну та розподільну.

Суть зрівняльної справедливості полягає не в зрівнюванні усіх у доходах (зрівнялівці), а у рівності перед законом, тобто - це контроль за дотриманням договорів, що укладаються між людьми, та сприяння пропорційному відшкодуванню шкоди, якщо така є, сам Аристотель називав цей вид справедливості «справедливістю при обмінах». Тобто тут є цілком визначений характер і сфери в яких застосовується даний вид справедливості - цивільно-правові відносини, відшкодування збитків та покарання. Отже зрівняльна справедливість не бере до уваги соціальний стан та статус у суспільстві, виключаючи таким

чином елемент елітарності, що мав значне місце в соціальній ієрархії Давньої Греції.

Другий вид справедливості – розподільна справедливість, яка являє собою розподіл загальних благ по заслугам, що пропорційні вкладу, чи внеску того чи іншого члена суспільства. Основний недоліком розподільної справедливості є те, що центральним критерієм вимірювання заслуг виступає поняття гідності людини, яка не має прямого відношення до економіки, а носить характер, наприклад: заслуг перед батьківщиною, моральних доблестей, здібностей, що під собою розуміє елітарну основу.

Блага розподіляються пропорційно гідності, але, як зазначав Аристотель, мірило гідності не всі бачать в одному й тому ж: громадяни демократичного суспільства бачать його в свободі, олігархи – в багатстві, аристократи – в доблесті й славі і т.д. Звідси випливає, що розподільна справедливість не може мати універсальний характер, а залежить від суспільного устрою та пануючої системи соціальних цінностей. Такий вид справедливості спочатку був характерний для суспільств авторитарного типу, де існувала складна і досить жорстко організована соціальна ієрархія

В цей самий період, а саме в часи Сократа, Платона та Аристотеля, існували представники протилежних поглядів, так звані «учителі мудрості». Іншими словами – це були софісти. Сутність софістики полягала в правильному маніпулюванні змістом слів, тому характер діяльності софістів полягав у тому, що вони повинні були навчити людину захищати будь-яку точку зору якою б абсурдною вона не була. Основою такого навчання було уявлення про відсутність абсолютної істини і об'єктивних цінностей. Відносність понять добра і зла, суто формальне вміння маніпулювати словами приводило до таких тверджень: «хвороба – зло для хворого і благо – для лікаря»; «Смерть – зло для померлого, а для могильників – благо».

Це дозволило говорити софістам про розмежування справедливості на «справедливість за своєю природою» і «справедливість по закону». У зв'язку з цим увагу філософів все більше зосереджується на внутрішньому

духовному світі людини. Єдине і загальне розуміння справедливості виявилось неприйнятним для софістів. З їх точки зору, людина незалежна в питаннях моралі, а моральні цінності – суб'єктивні і відносні. Із софістами починає розвиватись релятивістський підхід розуміння справедливості, основний зміст якого – знання відносно неусталене, суб'єктивне, залежить від людини. Тому варто навести деякі приклади, що стосуються сутності справедливості в софістів, а саме: Гіппій, Горгій, Каллікл, Протагор зіставляли природні, неписані закони (природну, справжню справедливість) і штучні, писані закони, створені людьми. В силу егоїзму людей писані закони (позитивне право) в більшості випадків суперечать справжній справедливості, таким чином викривається елітарний характер правотворчості [Алексеева 2001].

Другом яскравим представником ілюстрації поглядів софістів виступає Фрасімах, який вважав, що справедлива людина програє в порівнянні з несправедливою найчастіше. Несправедливість – сильніше справедливості, в ній більше сили, свободи і владності, а справедливість – це те, що придатне найсильнішому, несправедливість в свою чергу доцільна і придатна сама по собі. Із цього випливає, що справедливість, як чеснота, найбільш ефективно може себе проявити тільки в окремих індивідів, тим самим заперечується її універсальний і всеосяжний характер.

Отже, в основу справедливості софісти кладуть користь, вигоду найсильнішого, що виключає наявність універсального змісту справедливості.

Праці Епікура, які значно вплинули на розвиток договірного розуміння, як права так і справедливості, справедливість розглядали в аспекті безпеки та спокою людини. Найвеличніший її плід – безтурботність. Справедливість виступає як певний договір, змістом якого є не шкодити і не терпіти шкоди. В перспективі це знайшло своє відображення в теоріях суспільного договору як джерелі справедливості, що служить засобом забезпечення взаємної безпеки.

Геракліт вважав, що справедливість невід'ємна від людської долі. Він вважав, що все

відбувається відповідно до долі, яка тотожна необхідності. Справедливість він бачить в закономірності походження подій в природі. Мудрість полягає в тому, щоб говорити істину і діяти відповідно до природи. Геракліт вперше звертає увагу на існування відносного в змісті поняття справедливості.

Геракліт розглядав справедливість як ідеальний світовий порядок, «божественний логос», якому підпорядковані і люди, і Боги. При цьому він зазначав, що «для Бога все справедливо, прекрасно і добре, тоді як люди одне вважають справедливим, а інше – несправедливим»

Як і греки, Цицерон вважав, що справедливість лежить в основі права. Справедливість при цьому розглядалася ним як вічна, незмінна і невід'ємна властивість природи в цілому, в тому числі і людської природи. Космос (природа), весь навколишній людини фізичний і соціальний світ, сама людина, внутрішнє буття за Цицероном було джерелом справедливості, а тим самим і права. Причому рівність саме правова, а не просте зрівняння майнового стану людей. Порушення недоторканності приватної та державної власності розглядалися Цицероном як порушення справедливості і тим самим права [Демиденко 2004].

В період Середньовіччя, ідеї Античності відходять на другий план, а центральне місце починає займати теологічна концепція розуміння справедливості. По-суті, беручи до уваги конкретний історичний період, церковна влада мала значний вплив на формування світогляду в суспільстві, мала свої засоби впливу та примусу, що не могло відзначитись на поглядах мислителів того часу.

Найбільш впливовим захисником теологічного розуміння справедливості слід вважати Фоми Аквінського, який розвинув вчення Августина Блаженного про Град Божий, як вмістилище справедливості. З точки зору Фоми Аквінського, справедливість може бути реалізована тільки в християнській державі. Згідно з його філософії, природний закон тотожний божественному закону, і тлумачення закону має бути поза сферою звичайного людського розуміння і зроблено предметом особливої теологічної дисципліни.

Фома Аквінський увів нове поняття – «комутативна справедливість» (за Аристотелем – зрівняльна справедливість). Перевага цього терміну полягає в тому, що він характеризує не лише стосунки, пов'язані з обміном, а й передбачає більш широке коло людських стосунків, що не залежать від спільнот або держави.

Проблема справедливості займала одне з центральних місць в філософських поглядах на суспільство в епоху Відродження. Розробка цієї проблеми в найбільшій мірою пов'язана з іменами Томаса Мора і Томмазо Кампанелли. Своє розуміння справедливості і всієї сукупності пов'язаних з нею питань Мор висловив в його знаменитій роботі, що отримала назву «Утопія» (1516 р.), а Кампанелла в не менш відомій праці «Місто Сонця». Ці твори розділяються між собою за часом багатьма роками, практично століттям, проте вони були створені в одну епоху, і погляди їх авторів по ряду принципових питань були досить близькі. Важливо зрозуміти, як і чому ці принципові питання розглядалися авторами саме таким чином.

Проблема справедливості нерозривно пов'язана в світогляді і Мора, і Кампанелли з проблемою щастя. Обидва були гуманістами, обидва захоплювались ідеєю щасливого життя не якоїсь конкретної особи, а для всіх людей. Щастя можливе, вважали вони, тільки в тому випадку, коли немає приватної власності і всі люди трудяться, тобто відсутня соціальна справедливість. Відсутність приватної власності і праця кожного є основою рівності громадян.

Просвітництво, будучи реакцією освідченої частини населення на феодалізм та прояв абсолютизму, надало можливість до нового бачення ідей справедливості. Розуміння справедливості як пропорційності (рівне – рівним, нерівне – нерівним) було обґрунтовано у працях основоположників європейської філософії права – Г. Гроція, Ж.-Ж. Руссо, Дж. Локка та інших. Запропонована ними концепція «природного права» включає положення про справедливість як основні права. Наприклад, Г. Гроцій пропонував розуміти право як те, що не суперечить справедливості. Мислитель

використовував три терміни для позначення поняття справедливості: «*justitia*», «*aequitas*», «*aequilitas*». *Justitia* — це справедливість узагалі, як відповідність блага кожного суб'єкта; *aequitas* — принцип суспільних відносин, що передбачає рівний (залежно від положення) розподіл благ; *aequilitas* — справедлива рівність. Зіставляючи рівність і пропорційність, Г. Гроцій доходить висновку, що головна потреба людства полягає у справедливості як «суспільній чесноті», яка, у свою чергу, отримує реалізацію у благо, званому рівноправністю.

В період нового часу найбільш яскраво проблематику ідеї справедливості було розглянуто в працях представників школи класичної німецької філософії, а саме – Імануїла Канта та Георга Гегеля.

Імануїл Кант вперше виокремив моральну і правову справедливість. Якщо до першої відноситься справедливість, що заснована на категоричному моральному імперативі, то друга за своїм змістом співпадає з її аристотелівським трактуванням як доброчинності. Якщо моральна концепція справедливості була пануючою в практичній філософії аж до першої половини XIX століття, то Імануїл Кант дещо по-новому розглянув її – «юридизував» мораль. Він вважав, що справедливість треба шукати не в природі людини і навіть не в умовах, в яких вона живе, а виключно в поняттях чистого розуму. Саме під впливом вчення Імануїла Канта розвиток теорії справедливості повернувся у бік деонтології, згідно якої називатися справедливими можуть тільки ті суспільні відносини, що випливають з апріорного категоричного імперативу: «Дій таким чином, аби максима твого вчинку могла стати загальним законом». Кант розглядав моральну справедливість як сферу доброї волі індивіда, у той час як юридична справедливість визначається системою примусів. Таке розуміння справедливості змусило Канта визнати необхідність звертатися до неї при вирішенні тих питань, що не регулюються позитивним правом.

Георг Гегель вважав, що моральність є началом бачення справедливості, яке далі проявляється у державно-правовій сфері. За

Георгом Гегелем, у сфері громадянського суспільства загальні начала, засновані на праві справедливості, впроваджуються за допомогою правоохоронних органів та організацій. Держава подібно до «божественної волі», яка організовує світ духовний, за допомогою законів вносить справедливість у соціальний світ. На думку Гегеля справедливість є предметом всієї філософської науки про право. Поняття справедливості він розглядав разом із поняттям свободи, яку, в свою чергу, пов'язував із приватною власністю. Саме в останній, на його думку, реалізує себе свобода індивіда. Георг Гегель наголошував на неминучості та справедливості майнової нерівності. Відповідно справедливість, яка становить суть абстрактного права, покликана не тільки регламентувати відносини власників, але й освячувати їх нерівне становище [Левкулич 2013].

Новітній період розвитку ідей про зміст та значення справедливості в першу чергу здійснює диференціацію справедливості, або її відображення в тій чи іншій сфері життєдіяльності суспільства, в цілому це не наносить шкоди комплексному розумінні справедливості, але тільки показує форми її (справедливості) прояву.

Відомий німецький учений О. Хеффе виділяє поняття політичної справедливості та вважає, що політична справедливість – це моральна настанова стосовно права й держави, та розглядає справедливість як соціальну обов'язковість, певну гру за правилами. Зазначена категорія для О. Хеффе обмежується дотриманням певних соціальних вимог і норм, набуваючи значення об'єктивного ставлення до людей. Автор вважає, що позиція справедливості передбачає як міжособові стосунки, так і ділові та соціальні інститути (право, держава).

Справедливою може вважатися приватна особа, яка чинить порядно й чесно, або службова особа, що діє відповідно до закону та не утискає інтереси одних для інтересів інших. Справедливе й несправедливе, на його думку, – це властивості об'єктивної оцінки, за допомогою якої ми щось оцінюємо як законне (легітимне) та добре (правильне), або не легітимне й погане [Сіверс 2015].

Проблема справедливості також знайшла своє відображення у більшості напрямів сучасної соціогуманітарної думки – лібералізмі, комунітаризмі, лібертаризмі.

Одні (лібертаристи) вкрай прагматично розуміють справедливість як рівність життєвих шансів, яка дає найбільші можливості для кожного члена суспільства домагатися в житті того, що людина вважає за потрібне, безперешкодно й у всій повноті реалізувати свій унікальний «план життя». При цьому вони вважають, що цілі суспільного добробуту є принципово несумісними з індивідуальною свободою, що будь-яка спроба суспільства реалізувати колективне благо порушує права індивіда.

Наприклад, згідно з Р. Нозіком, індивідуальні права мають абсолютний характер і як такі не можуть бути порушені заради досягнення яких-небудь соціальних цілей, наприклад, цілей добробуту або безпеки всього суспільства.

Іншої концептуальної позиції - орієнтації на пріоритет не свободи, а блага – дотримуються представники комунітаристських концепцій справедливості (А. Сен, М. Уолцер, Н. Фрейзер, А. Хоннет, Дж. Елстер та ін.).

Наприклад, згідно з точкою зору А. Хоннета можливість справедливості пов'язана з так званим «хорошим суспільством», тобто з таким, у якому певні цінності відкрито мають перевагу перед іншими цінностями і служать основою соціальної солідарності. Змістом справедливості та її метою А. Хоннет вважає «визнання», що розуміється ним як увага до повноти людської ідентичності, включення індивідуальних домагань у соціальний контекст. Нехтування цілісністю людської особистості, відмова рахуватися з важливими для індивіда складовими його ідентичності є вища форма несправедливості. Тому умовою легітимації суспільства і підставою для визнання його справедливим є здатність «надійно гарантувати взаємне визнання». Тільки справедливе суспільство забезпечує громадянам можливість сформувати ідентичність і самореалізуватися.

Найбільш обговорюваною на сьогоднішній день є деонтологічна концепція американ-

ського філософа Джона Роулза.

Згідно Роулзу, категорія справедливості співвідноситься з категорією чесності. В ідеальному вихідному стані людина не вирішує питання про те, що було б справедливо для первісного суспільства, а робить вибір, який задовольнить всіх у суспільстві сучасних технологій. Під час розроблення своєї теорії, Роулз уважно аналізує гедоністичну та інші телеологічні концепції. Основною його ціллю при дослідженні цих концепцій стало питання про цілісність особистості. Також він розглядав питання про пріоритети в тих чи інших благах.

Висновки.

Перша письмова згадка феномену справедливості знайшла своє відображення в давньогрецькому епосі. В поемі Гомера «Іліада» справедливість позначалась як «діке». В даний період справедливість носила характер первісного регулятора суспільних відносин, який мав «божественне начало» і по-суті справедливість не відрізнялась від «табу» чи інших видів регулювання суспільних відносин в даний період.

Більш глибоке теоретичне осмислення справедливості розпочалось уже в період становлення класичної школи грецької філософії. Започаткування класичної школи грецької філософії асоціюється із іменем Сократа, який заклав основи для розуміння поняття справедливості, як ідеєю про належне. Учнем Сократа Платоном в його праці «Держава» справедливість посідала одне із основних місць. Аристотель розподіляв справедливість на зрівнюючу та розподільчу. Також в Античній філософії була низка мислителів, що приділяли увагу проблематиці справедливості, такі як Демокріт, Гіппій, Горгій, Каллікл, Протагор та інші. Античний період заклав основи для розуміння справедливості в її сучасному розумінні, оскільки, наприклад, Аристотель уже розпочав розрізнявати її на «правову» за сво-

ім змістом та «соціальною», тобто на зрівнюючу та розподільчу. В розумінні античних мислителів справедливість була вищим благом, вищою цінністю, і не залежно від філософської школи було закладено фундаментальний базис, який заклав основи для комплексного розуміння справедливості.

Теологічне бачення справедливості відкинуло на багато століть всі надбання античних мислителів і в свою чергу доволі таки однобічно розглядало проблематику справедливості. Прикладом виступає Фома Аквінський, який під впливом вчень Августина Блаженного розвинув ідею про «Град Божий», як вмістилище справедливості.

В період просвітництва ідея справедливості знайшла своє відображення у працях Руссо, Гроція та Локка. Вони розвивали природно-правову концепцію розуміння справедливості, а саме те, що справедливість є основою природних прав людини, тим самим заклавши базис для природноправового розуміння.

Кант розвивав деонтологічне бачення справедливості, як частину категоріального імперативу, Кантом вперше було надано юридичне значення моралі, що по-суті відбилось на розуміння права, як мірі свободи та справедливості.

Гегель навпаки надавав справедливості зовнішнє значення, вважаючи її першоджерелом держави, тобто держава по-суті є творцем справедливості, яка створюється за допомогою діяльності органів державної влади, повноваження яких делегуються народом, справедливість починає носити «демократичний» характер і характер волі населення, а не єдиної особи.

Одним із найбільш комплексних досліджень проблематики справедливості є дослідження Джона Роулза, яке знайшло своє відображення у його фундаментальній праці «Теорія справедливості».

Бібліографічні посилання

- Алексеева, Т.А. (2001). *Справедливость как политическая концепция: Очерк современных западных дискуссий*. М.: МОНФ.
- Аристотель. (1999). *Никомахова етика*, в: *Антология мировой правовой мысли: В 5т. / Рук. науч. проекта Г. Ю. Смирин. М., Т. 1. Античный мир и Восточные цивилизации*, 156.

- Бербешкина, З.А. (1983). *Справедливость как социально-философская категория*. М.: Мысль.
- Демиденко, Г.Г. (2004). *Історія вчень про право і державу*. Навчальний посібник. Харків: Консум.
- Левкулич, В. (2013). Моральні та правові аспекти справедливості у філософії Канта і Гегеля. *Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць*, 75, 281-283.
- Найдыш, В.М. (2002). *Философия мифологии. От античности до эпохи романтизма*. М.: Гардарики.
- Платон. (1994). *Собрание сочинений в 4т.* Т. 3/Пер. с древнегреч.; Общ. ред. А.Ф. Лосева, В.Ф. Асмуса, А. А. Тахо-Годи; Авт. вступ. ст. и ст. в примеч. А.Ф. Лосев; Примеч. А.А. Тахо-Годи. М.: Мысль.
- Сіверс, З.Ф. (2015). Уявлення про справедливість як складова політико-правової свідомості особистості. *Юридична психологія*, 1, 32-42.

References

- Alekseeva, T.A. (2001). *Spravedlivost kak politicheskaya koncepciya: Ocherk sovremennyh zapadnyh diskussij* [Justice as a Political Concept: An Essay on Contemporary Western Debates]. М.: MONF. (in Russian)
- Aristotel. (1999). *Nikomahova etika* [Nicomachean Ethics], in *Antologiya mirovoj pravovoj mysli: V 5 t. / Ruk. nauch. proekta G.Yu. Smirigin. M. T.1. Antichnyj mir i Vostochnye civilizacii*, 156. (in Russian)
- Berreshkina, Z.A. (1983). *Spravedlivost kak socialno-filosofskaya kategoriya* [Justice as a socio-philosophical category]. М.: Mysl. (in Russian)
- Demidenko, G.G. (2004). *Istoriya vchen pro pravo i derzhavu* [History of the doctrines of law and the state]. Navchalnij posibnik. Harkiv: Konsum. (in Ukrainian)
- Levculich, V. (2013). *Moralni ta pravovi aspekti spravedlivosti u filosofiyi Kanta i Gegelya* [Moral and legal aspects of justice in the philosophy of Kant and Hegel]. *Gileya: naukovij visnik: Zbirnik naukovih prac*, 75, 281-283. (in Ukrainian)
- Najdysh, V.M. (2002). *Filosofiya mifologii. Ot antichnosti do epohi romantizma* [Philosophy of mythology. From Antiquity to the Romantic era]. М.: Gardariki. (in Russian)
- Platon. (1994). *Sobranie sochinenij v 4t.* [Collection of works in 4 vol.]. Т. 3/Пер. s drevnegrech.; Obsh. red. A.F. Loseva, V.F. Asmusa, A.A. Taho-Godi; Avt. vstup. st. i st. v primech. A.F. Losev; Primech. A.A. Taho-Godi. М.: Mysl. (in Russian)
- Sivers, Z.F. (2015). *Uyavleniya pro spravedlivost yak skladova politiko-pravovoyi svidomosti osobistosti* [The idea of justice as a component of political and legal consciousness of the individual]. *Yuridichna psihologiya*, 1, 32-42. (in Ukrainian)